

Σταύρου Γιαγκάζογλου

Οὐσία, ὑποστάσεις προσωπικὲς ἐνέργειες

Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ γιὰ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες

β' μέρος

5. ΑΥΘΥΠΟΣΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΕΝΥΠΟΣΤΑΤΟΝ, ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΝΕΡΓΗΤΙΣΜΟΣ

Ἐνῶ ὁ Ἀκίνδυνος θεωροῦσε αὐθυπόστατες τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες ὡς «καθ' ἑαυτὰς ὑφεστηκυίας» ὁ Παλαμᾶς ἐπιμένει ὅτι οἱ ἐνέργειες εἶναι κοινὲς στὴν Ἁγία Τριάδα ἀκριβῶς διότι εἶναι ἀνυπόστατες καὶ ὄχι ἰδιοσύστατες καθ' ἑαυτὲς³³. Ἐχοντας κληρονομήσει μία πλούσια γραμματεία γύρω ἀπὸ τοὺς ὄρους «ἐνυπόστατον αὐθυπόστατον», ὁ ἅγιος Γρηγόριος διακρίνει τὶς θεῖες Ὑποστάσεις ὡς αὐθυπόστατες ἢ ἐνυπόστατες ἀπὸ τὶς ἐνέργειες οἱ ὁποῖες εἶναι ἀνυπόστατες καὶ ἀνυπαρκτες καθ' ἑαυτὲς, ὑπαρκτὲς καὶ ἐνυπόστατες, ὅμως, ὅταν θεωροῦνται στὴν τρισυπόστατη οὐσία³⁴.

Οἱ ὄροι «αὐθυπόστατον» καὶ «ἐνυπόστατον» ἐφαρμόζονται ἀπόλυτα μονάχα στὶς θεῖες Ὑποστάσεις. Αὐθυπόστατη εἶναι ἡ ὑπαρξη μιᾶς ἰδιαίτερης ὑποστάσεως, «τὸ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὄν». Ὁ Υἱὸς π.χ., ἐφόσον εἶναι ξεχωριστὴ Ὑπόσταση εἶναι αὐθυπόστατος. Ἡ αὐθυπόστατη ὑπαρξη ὀνομάζεται καὶ ἐνυπόστατη ὅταν ὑπάρχει σὲ σχέση καὶ ἀναφορὰ μὲ μία ἄλλη ὑπόσταση:

«Τὸ μέντοι ἐνυπόστατον ἀμφοτέρων ἐστὶ σημαντικόν, τοῦ τε αὐθυποστάτου καὶ τοῦ ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένου, κατὰ τὰς πατερικὰς καὶ τοῦτο παραδόσεις. Δι' ἀμφοτέρω τοίνυν ἐνυπόστατος καλεῖται ὁ υἱός, καθ' ἑαυτὸν τε ὑφεστῶς καὶ τοῦ πατρὸς διατελῶν ἀχώριστος»³⁵.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παλαμᾶ ἀρνούμενοι τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες στὸ Θεὸ ἔθεταν τὸ ἐξῆς δίλλημα: ἢ οἱ ἐνέργειες ταυτίζονται μὲ τὶς Ὑποστάσεις ἢ τὰ ὑποστατικὰ καὶ ἔτσι μονάχα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν αὐθυπόστατες ἢ εἶναι ἀνούσια καὶ ἀνυπόστατα δηλαδὴ κτιστὰ ἐνεργήματα, «καὶ οὕτως τῆς θείας οὐσίας ἀλλότρια καὶ ὑφειμένα»³⁶. Σύμφωνα μὲ τὸν Γρηγόριο οἱ ἐνέργειες δὲν ταυτίζονται μὲ τὶς θεῖες Ὑποστάσεις: «οὐδὲ τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῶς ἐστὶν αὐτῶν»³⁷. Οἱ ἐνέργειες εἶναι κοινὲς στὴν Τριάδα, χωρὶς ν' ἀποτελοῦν ὑποστατικὲς ιδιότητες. Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα

ὀνομάζονται μαζί δύναμη καὶ ἐνέργεια μονάχα ἐφόσον, «συνεπινοούμεν ἢ συνεκφωνούμεν τὸ ἐνυπόστατον», πράγμα πού ἀποδεικνύει, ἄλλωστε, τὴν κοινότητα τῶν ἐνεργειῶν στὰ θεῖα Πρόσωπα:

«Ἔστι μὲν οὖν ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων ὑφεστῶσα δύναμις, οὐ μὴν διὰ τοῦ κενώριστα αὐτῶν ἢ κοινῶς τούτοις ἐνθεωρουμένη δύναμις, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔχειν ταύτην ἀπαράλλακτως ἕκαστόν τε καὶ ὁμοῦ ταῦτα δύναμις καλεῖται»³⁸.

Κάθε θεῖο Πρόσωπο εἶναι δύναμη-ἐνέργεια ὡς ἰδιαίτερη αὐθυπόστατη καὶ ἰδιοσύστατη ὑπαρξη μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ ἐνυπόστατος αὐτὸ δύναμη ἢ ἐνέργεια δὲν διαφέρει ἀπὸ Πρόσωπο σὲ Πρόσωπο, ἀλλὰ κατέχεται ἀπαράλλακτα ἀπὸ τὸ καθένα καὶ μαζί. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, παραπέμποντας στοὺς Γρηγόριο Θεολόγο καὶ Γρηγόριο Νύσσης³⁹, προβάλλει ὡς ἀσφαλίστικὴ δικλείδα τὴν ἀπόλυτὴ διάκριση ὑποστάσεως καὶ ἐνεργείας. Κανένα ἀπὸ τὰ θεῖα Πρόσωπα δὲν εἶναι ἐνέργεια ἀλλὰ τὸ καθένα καὶ τὰ τρία μαζί ἐνεργοῦν, παράγουν καὶ κοινοποιοῦν τὴν θεῖα ἐνέργεια. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ ἐπιφύλαξη τῶν καππαδοκῶν πατέρων συγκροτεῖ τὸ πλαίσιο τῆς παλαμικῆς θεώρησης: τὰ θεῖα Πρόσωπα εἶναι οὐσιωμένα ὡς αὐθυπόστατες ὑπάρξεις -ὑφεστῶτα- ἐνῶ οἱ δυνάμεις ἢ ἐνέργειες τῆς θεότητος δὲν εἶναι αὐτόνομες ὑπάρξεις ἀλλὰ ἐξαρτῶνται ὑπαρκτικά, ἐνυπάρχουν στὶς θεῖες Ὑποστάσεις.

Ἡ διάκριση οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν στὴν προοπτικὴ τῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸ ρόλο τῶν θεῖων Ὑποστάσεων ἀποδεικνύεται, ὅπως συνηθίζει νὰ λέει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, στὸ φῶς τῆς πατερικῆς χριστολογίας. Γιὰ τὸν θεολόγο τῆς ἡσυχαστικῆς ἐμπειρίας ὁ σύνδεσμος τῶν ἐνεργειῶν μὲ τὴν τριαδικὴ θεολογία ἐφαρμόζεται κυρίως στὴν χριστολογία ἢ καλύτερα ὁ χριστολογικὸς ἐνεργητισμὸς ἐπεκτείνεται στὴν τριαδολογία. Στηριζόμενος στὸν χριστολογικὸ ἐνεργητισμὸ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο «ἐνυπόστατον» μέσα ἀπὸ τὴ νέα ἐρμηνεία πού προέκυψε ἀπὸ τὸ χριστολογικὸ δόγμα: στὶς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὴ θεῖα καὶ τὴν ἀνθρώπινη, ἔχουμε διπλὰ φυσικὰ ἰδιώματα: δύο φυσικὲς θελήσεις, δύο φυσικὲς ἐνέργειες, δύο φυσικὰ αὐτεξούσια, σοφία καὶ γνώση θεῖα καὶ ἀνθρώπινη. Τὰ φυσικὰ αὐτὰ ἰδιώματα δὲν εἶναι φύσεις οὔτε εἶναι ὑποστατικὰ παρόλο πού εἶναι πολλὰ καὶ ἀφοροῦν τὶς Ὑποστάσεις, γιατί ἀπ' αὐτὲς διακρατοῦνται καὶ ἐνυποστασιάζονται ἀφοῦ δὲν εἶναι αὐθύπαρκτα. Στὸ γεγονὸς τῆς ἐνανθρώπησης ὡς τῆς Τριαδικῆς ἐνεργείας καὶ φανέρωσης ὅλου τοῦ Θεοῦ στὴ μία Ὑπόσταση τοῦ Λόγου, γνωρίζουμε ὄχι τὴν οὐσία ἀλλὰ τὴ δύναμη καὶ ἐνέργεια τῆς Ἁγίας Τριάδος. Μέσα ἀπὸ τὴν Ὑπόσταση τοῦ Μονογενοῦς πού ἐνώνει τὴ θεῖα μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ὑποστασιοποιεῖ τὴ θέληση καὶ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δύναμη ἀπρόσωπη καὶ συμπαντικὴ ἢ οὐσία ἀναγκαστικὰ ἀπρόσωπη, ἀλλὰ προσωπικὴ ζωὴ πού ἐνώνεται ἄτρεπτα καὶ μετέχεται ἀμέριστα στὰ ὅρια τῶν ἀκτίστων

τριαδικῶν ἐνεργειῶν:

«ὄλου σαρκωθέντος τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτως ὄλω μοι ἀτρέπτως ὄλος ἦνωται, προξενῶν μοι τὴν σωτηρίαν διὰ τοῦ πάθους τῆς σαρκός, τουτέστιν ἡ θεία φύσις καὶ πᾶσα δύναμις καὶ ἐνέργεια ἐν μιᾷ τῶν θείων ὑποστάσεων... Καὶ οὕτω δι' ἐκάστης τούτων ὄλος ὁ Θεὸς μετέχεται καὶ δι' ἐκάστης ὄλος ὀνομάζεται. Τίς ὄλος; ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον...»⁴⁰.

Ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου συνιστᾷ ἀναμφισβήτητα τὴ βᾶση τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ γιὰ τὶς θεῖες ἐνέργειες. Τὸ Πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ εἰσέρχεται στὴν ἱστορία καὶ τὴν κτιστότητα χωρὶς καμμία ἀλλαγὴ στὴν θεία του φύση ποὺ παραμένει ἀναλοιώτη καὶ ὑπερβατική. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς προσωπικῆς καὶ ὄχι φυσικῆς ἀνάληψης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὁ ἐνσαρκος Λόγος γίνεται πηγὴ ἀνεξάντλητη ἀγιασμοῦ⁴¹. Τοῦτο κάνει τὸν Παλαμᾶ νὰ μιᾷ γιὰ «τὴν θεανδρικήν τοῦ Χριστοῦ ζωοποιὸν ἐνέργειαν», ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ δόξα καὶ ἡ χάρη τῆς θεότητος ἔγινε στὸ Πρόσωπο τοῦ Θεοῦ Λόγου δόξα καὶ χάρη τῆς ἀνθρωπότητος, «τὸ οἰκτεῖον σῶμα ζωοποιὸν ἔχον ὡς ὁμόθεον δύναμιν»⁴². Ὁ Θεὸς ποὺ ἐνώθηκε στὴ μία του Ὑπόσταση μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, χριόντάς τὴν μὲ ὀλόκληρη τὴν ἄκτιστη Του ἐνέργεια, τὴν χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁴³, φανερόνεται ἀδιάκοπα μεταδίδοντας τὴν χάρη του στοὺς ἁγίους⁴⁴. Ὁ ἕνας Χριστὸς ἐκφαίνεται σὲ πολλοὺς χριστοειδεῖς, ἀνάρχους καὶ αἰδίους, «οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἐκάστω τούτων, ἀλλὰ καθ' ἐνέργειαν καὶ χάριν ἦνωται»⁴⁵. Ἐνῶ ἡ χριστολογία εἶναι ἡ ἐμπειρική βᾶση τῶν θείων ἐνεργειῶν, τὸ ἰδιαίτερο ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι αὐτὸ ποὺ συνεργεῖ στὴν πραγμάτωση τοῦ χριστολογικοῦ αὐτοῦ ἐνεργητισμοῦ. Ἡ ἀνάπτυξη, ὅμως, τοῦ θέματος αὐτοῦ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς σύντομης αὐτῆς ἀνασκόπησης τῆς θεολογίας τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν.

6. ΕΝΥΠΟΣΤΑΤΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ, ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΕΝΕΡΓΗΤΙΣΜΟΣ

Ὁ μόνος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι ἡ ἐνυποστασιοποίησή της ὄχι σὲ ἰδιαίτερη ὑπόσταση, οὔτε ἐνυποστασιοποίηση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ θεία οὐσία παρὰ μόνον ἀπὸ τὶς Ὑποστάσεις τῆς θεότητος, «τοιούτον γὰρ τὸ ἐνυπόστατον, οὐ καθ' ἑαυτὸ οὐδ' ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑποστάσει θεωρούμενον»⁴⁶. Ὁ ἐνυπόστατος χαρακτήρας τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν συνιστᾷ τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς παλαμικῆς ἀλλὰ καὶ σύνολης τῆς ἡσυχαστικῆς θεολογίας. Ἐκφράσεις ὅπως, «ὑποστατικὸν φῶς», «ἐνυπόστατος θεοποιὸς δωρεὰ», συνηθισμένες στὰ παλαμικὰ συγγράμματα, τονίζουν τὸν ἐνυπόστατο - προσωπικὸ χαρακτήρα τῶν θείων ἐνεργειῶν κατὰ δύο τρόπους: οἱ ἐνέργειες εἶναι ἐνυπόστατες ἐφόσον ὑπάρχουν φυσικὰ καὶ ἀχώριστα στὰ Πρόσωπα τῆς θεότητος, καί, ἐφόσον ἡ ἐνυπόστατη χάρη τῆς θεώσεως μετέχεται ἀπὸ συγκεκριμένες ἀνθρώπινες ὑποστάσεις σὲ τὶς ὁποῖες παραμένει, ἐνυπάρ-

χει, «καὶ μὴ καθάπερ ἀστραπῆς τε καὶ βροντῆς φύσις γινομένην ἐν τῷ φθειρέσθαι, καὶ τῇ φανερώσει παρ' αὐτὰ συνδιαλυομένην»⁴⁷.

«Καὶ τοίνυν ἡ τοιαύτη θεία καὶ οὐράνιος ζωὴ τῶν θεοπρεπῶς ζώντων ἐν τῷ μετέχειν τῆς ἀχωρίστου τοῦ Πνεύματος ζωῆς (ὡσπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔζη «τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος θεϊαν καὶ αἰδιον» κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον «ζωήν»)⁴⁸, ἡ τοιαύτη τοιγαροῦν ζωὴ αἰεὶ μὲν ἔστι, φυσικῶς ἐνυπάρχουσα τῷ Πνεύματι θεοποιεῖν ἐξ αἰδίου πεφυκότι, Πνεῦμα τε καὶ θεότης προσαγορεύεται δικαίως παρὰ τῶν ἁγίων, ἅτε δωρεὰ θεοποιῶς τοῦ διδόντος Πνεύματος ἠκιστα χωριζομένη, φῶς δὲ ἔστι, δι' ἀπορρήτου ἐλλάμπειως χορηγουμένη καὶ τοῖς ἠξιωμένοις ἐγνωσμένη μόνοις, ἐνυπόστατος γε μὴν, οὐχ ὡς αὐθυπόστατος, ἀλλ' ἐπεὶ εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα προίεται αὐτήν, ἐν ἣ καὶ θεωρεῖται»⁴⁹.

Ἡ ὑποστατικὴ καὶ ἐνεργητικὴ διάκριση στὴ θεότητα ἐπιτρέπει νὰ εἶναι κοινὰ στὶς τριαδικὰς Ὑποστάσεις τὰ ἰδιαίτερα ὀνόματα τῶν θεῶν ἐνεργειῶν. Ἡ ζωὴ, ἐξηγεῖ ὁ Παλαμᾶς, ἐνῶ εἶναι κοινὸ ὄνομα στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, δὲν ταυτίζεται μὲ τὰ ἄλλα κοινὰ στὴν Τριάδα ὀνόματα, ὅπως π.χ., ἡ πρόγνωση, ἡ ἀπλότητα, ἡ ἀτρεψία κ.λ.π. Ἡ ζωὴ εἶναι κοινὸ ὄνομα τῶν τριαδικῶν Ὑποστάσεων καὶ δηλωτικὸ μιᾶς συγκεκριμένης ἐνέργειας καὶ ὄχι ὅλων. Τὸ ἰδιαίτερο ὄνομα μιᾶς Ὑποστάσεως, ὅμως, τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συμπεριλαμβάνει ὅλες μαζί ξεχωριστὰ τις ἐνέργειες. Ἔτσι διακρίνεται καὶ ἐκφαίνεται ὁ Θεὸς κατὰ τις Ὑποστάσεις ὄντας ἐνωμένος κατὰ τις ἐνέργειες, ἀφοῦ αὐτὲς εἶναι κοινὲς στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Διακρίνεται καὶ κατὰ τις ἐνέργειες ὄντας ἐνωμένος κατὰ τις Ὑποστάσεις, ἀφοῦ κάθε μία ἀπὸ τις ἐνέργειες ἐκφαίνει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο⁵⁰. Κατὰ τὸν Παλαμᾶ ἡ πατερικὴ θεολογία συνεπινοεῖ τὸ ὅλον τῆς τρισυπόστατης θεότητος ἄλλοτε ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ ἄλλοτε ἐπὶ τῶν Ὑποστάσεων. Ὅταν, λοιπόν, ἐφαρμόζεται τὸ ὅλον κατὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκριση, ὅταν, δηλαδή, ὀλόκληρη ἡ θεότητα περιέχεται στὸ ἓνα ἰδιαίτερο Πρόσωπο, δὲν συμπεριλαμβάνει στὸν ἑαυτὸ του καὶ τ' ἄλλα Πρόσωπα, ἀλλὰ χωρὶς αὐτὰ συνεπινοεῖ ὅλες μαζί τις θεῖες ἐνέργειες μαζί μὲ τὴ θεία φύση. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διατηρεῖται τὸ ἀσύγχυτο τῶν Ὑποστάσεων. Καὶ ὅταν κατὰ τὴν ἐνεργητικὴν διάκριση πάλι ἐφαρμόζεται τὸ ὅλον τῆς θεότητος, ὅταν, δηλαδή, ὀλόκληρη ἡ θεότητα προφαίνεται σὲ μία ξεχωριστὴ ἐνέργεια, ἐνῶ δὲν συμπεριλαμβάνει στὸν ἑαυτὸ της καὶ ὅλες τις ἄλλες ἐνέργειες –διατηρεῖται καὶ ἐδῶ τὸ ἀσύγχυτο τῶν ἐνεργειῶν– συνεπινοεῖ, ὅμως, καὶ ὅλες τις θεῖες Ὑποστάσεις⁵¹.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνουμε ἀπαραίτητη μίαν παρέκβαση σχετικὰ μὲ τὴν τριαδικὴν δομὴ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν στὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς δὲν παραγνωρίζει καθόλου τὴν ἱεραρχικὴ φανέρωση καὶ τάξη τῶν θεῶν Προσώπων στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας πρὸς ὄφελος μιᾶς ἀπρόσωπης ἐνέργειας τῆς θείας φύσεως πού, ὡς μοναδικὸς κρῖκος τῆς ὑπερβατικῆς θεότητος πρὸς τὴν κτίση καὶ τὰ

κτιστά όντα, έκτελεί άποκλειστικά τó σωτηριολογικό έργο. Τó μυστήριο τής οικονομίας ένεργείται μέσα από τήν διαδοχική φανέρωση τών θείων Ύποστάσεων, μέσα από τις τρεις θεοπρεπείς και προμηθέστατες οικονομίες⁵², τόν ιδιαίτερο ρόλο του Πατρός, του Υιού και του Άγιου Πνεύματος. Ένώ είναι κοινή και στα τρία Πρόσωπα τής θεότητας κάθε δόση και δύναμη προς τήν κτίση, διαμοιράζονται, κατά κάποιον τρόπο, μεταξύ τους τόν καιρό, και παράλληλα, κάθε Πρόσωπο ιδιαίτερα φανερούμενο, φανερώνει μαζί με τόν έαυτό του πάντοτε τά υπόλοιπα Πρόσωπα⁵³. Έτσι τά Πρόσωπα τής Άγίας Τριάδος δέν άποχωρίζονται ποτέ άλλ' ένεργούν μαζί. "Όταν ένεργεί ó Πατήρ ένεργεί ταυτόχρονα και ó Υιός και τó Πνεύμα τó "Άγιο, και αντίστοιχα, όταν ó Υιός ένεργεί, ó Πατήρ και τó "Άγιο Πνεύμα δέν άπουσιάζουν αλλά συνεργούν. Τούτη ή ένότητα τών Προσώπων τής θεότητας έπιτρέπει ώστε και ó Πατήρ και τó Πνεύμα νά σχετίζονται με τήν οικονομία του Υιού και νά τήν ένεργούν όχι, βέβαια, άναλαμβάνοντας τόν ίδιο ρόλο με τόν Υιό, άλλ' ως ξεχωριστά Πρόσωπα, ως Πατήρ και ως "Άγιο Πνεύμα.

Μετά τήν παρουσίαση τής στενής σχέσεως τών θεαρχικών Ύποστάσεων με τις Τριαδικές έέργειες, φαίνεται πιό έντονα πλέον ó ρόλος τών Ύποστάσεων στην ένεργητική έκφανση τής ούσίας. Ό τρισυπόστατος Θεός έχει δύναμη, θέληση και έέργεια πού είναι ένιαία και προφαίνεται με κοινό και για τά τρία Πρόσωπα τρόπο κατά τή φύση, χωρίς νά είναι ή φύση τους. Οί Ύποστάσεις τής Άγίας Τριάδος κοινοποιούν αυτή τή φυσική τους έέργεια στους άγίους ως σέ συγκεκριμένες ανθρώπινες ύποστάσεις. Η οικείωση τής θείας προσωπικής έέργειας πραγματοποιείται προσωπικά και χαρισματικά σέ καμμία περίπτωση ή μετοχή αυτή δέν είναι φυσική από τήν πλευρά του ανθρώπου. Χωρίς όποιαδήποτε σύγχυση θείας και ανθρώπινης φύσεως, ή θεία έέργεια είναι μεταβιβάσιμη μόνο μέσω Ύποστάσεων, προσωπικά, και τούτο διότι κατέχεται, έκδηλώνεται και γνωρίζεται μονάχα διαμέσου τών θείων Ύποστάσεων. Έέργεια άπρόσωπη θά λέγαμε είναι καθεαυτήν άνύπαρκτη. Τά θεία Πρόσωπα είναι οί δυναμικοί φορείς πού ένεργοποιούν έλεύθερα τή δύναμη τής θείας ούσίας, άποκαλύπτοντας έτσι τήν προσωπική χρήση τής θείας παντοδυναμίας.

Άκολουθώντας ó ήσυχαστής διδάσκαλος τόν Γρηγόριο Θεολόγο⁵⁴, τονίζει πώς ó ένεργών και θέλων στή θεότητα είναι ή Ύπόσταση, ένω ή θέληση και ή έέργεια συνιστά τήν κίνηση τής θείας φύσεως. Η λεπτή αυτή διάκριση τής όντολογίας του Τριαδικού πλαισίου Πρόσωπο ή Ύπόσταση - Ούσία ή Φύση - Έέργεια ή Χάρη παριστάνεται έξοχα στην άνάλυση τής όρολογίας από τόν Ίωάννη Δαμασκηνό με τó κείμενο πού ακολουθεί και πού παραθέτει αυτούσιο ó Γρηγόριος Παλαμάς:

« Ἰστέον δέ, ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικὸν καὶ ἄλλο ἐνέργημα καὶ ἄλλο ἐνεργῶν. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόεισιν· ἐνέργημα δὲ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ ὁ κεχρησμένος τῇ ἐνεργείᾳ ἦτοι ἡ ὑπόστασις»⁵⁵.

Ἐφόσον τὸ Πρόσωπο μονάχα μπορεῖ ν' ἀναπτύσσει ἐνεργητικὰ τὴν φύση του, ἡ ἐκφαινόμενη ἐνέργεια δὲν ὑπάρχει παρὰ σὲ σχέση μὲ τὸ Πρόσωπο. Πολλὲς φορὲς οἱ πατέρες ὀνόμασαν τὸν Υἱὸ ὡς τὸν μόνον ποῦ συνιστᾷ τὴν ἄκτιστη δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ⁵⁶. Κάτι τέτοιο ὄχι μόνον δὲν ἐμποδίζει ἀλλὰ συναποδεικνύει πῶς εἶναι ἄκτιστη ἡ κοινὴ στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δύναμη καὶ ἐνέργεια. Παράλληλα φανερώνεται καὶ ἡ χριστολογικὴ διέλευση καὶ δυνατότητα μέθεξης τῶν τριαδικῶν ἐνεργειῶν. Ἡ δύναμη τούτη εἶναι φυσικὴ καὶ ὄχι ιδιαίτερη σύσταση τῶν Ὑποστάσεων. Ἐφόσον εἶναι κοινὴ ἡ φύση, κοινὴ ἄρα θὰ εἶναι καὶ ἡ δύναμη·

«καὶ διὰ τὴν θείαν φύσιν ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἔχει τὴν φυσικὴν ταύτην δυνάμιν τε καὶ τὸ δύνάμεις ἄκτιστος καὶ ἐνέργεια καλεῖσθαι... Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον τοῖς πατέραςιν, ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων ἐνεργοῦν μᾶλλον, ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια, εἰ μὴ τις συνεπινοεῖ ἢ καὶ συνεκφωνεῖ καθάπερ ἔφημεν, τὸ ἐνυπόστατον»⁵⁷.

Σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ θεολογία οἱ ἐνέργειες εἶναι «φυσικές», προέρχονται ἀπὸ τὴ φύση καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κοινὲς καὶ στὰ τρία Πρόσωπα⁵⁸. Ἀντίθετα, ἂν οἱ ἐνέργειες ἦσαν «ὑποστατικές», τότε θὰ ἔπρεπε νὰ συνδέονταν ἀποκλειστικὰ μὲ μία ἀπὸ τὲς τρεῖς Ὑποστάσεις, θὰ ἦσαν ὑποστατικὰ ἰδιώματα καὶ ὡς τέτοια δὲν θὰ κοινοποιούνταν στίς ὑπόλοιπες Ὑποστάσεις⁵⁹. Ἐτσι οἱ ἐνέργειες θ' ἀφοροῦσαν ἓνα μονάχα Πρόσωπο καὶ θ' ἀπέκλειαν τ' ἄλλα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ ὁλος ὁ Θεός· «Τίς ὁλος; ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον», ὅπως λέγει ὁ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος καὶ δεῦτερος πολιοῦχος τῆς Θεσσαλονίκης⁶⁰. Τὸ ἐρώτημα, ἂν οἱ ἄκτιστες τριαδικὲς ἐνέργειες, ἐφόσον προέρχονται ἀπὸ τὴν κοινὴ φύση καὶ ὄχι ἀπὸ μία ιδιαίτερη Ὑπόσταση, εἶναι ἀπρόσωπες καὶ ἀναγκαστικὲς⁶¹ φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἀγνοεῖ τὸ προηγούμενο τῆς σχέσεως οὐσίας-ὑποστάσεως στὴν τριαδικὴ θεολογία τῶν ἐλλήνων πατέρων. Ἐφόσον δὲν ὑπάρχει οὐσία γυμνὴ οὔτε ἀνούσια ὑπόσταση καὶ εἶναι ἡ ὑπόσταση ποῦ κάνει νὰ ὑπάρχει ἐλεύθερα καὶ προσωπικὰ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἴδια ἡ οὐσία του, κατὰ συνέπεια, καὶ οἱ ἐνέργειες τῆς οὐσίας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὲς Ὑποστάσεις ἀφοῦ οἱ τελευταῖες αὐτὲς περιέχουν καὶ διακρατοῦν τὴ θεία οὐσία «τὸ γὰρ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὑφ' ἑστώσ ἐνεργείας ἔχειν ἢ παρέχειν ἀδύνατον»⁶². Οἱ ἐνέργειες εἶναι ἐνυπόστατες ἐφόσον ὑπάρχουν μόνον σὲ σχέση ἐξάρτησης ἀπὸ τὰ Πρόσωπα ποῦ ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ ταυτίζεται ἡ ὑπαρξὴ τους μ' αὐτὲς, καὶ εἶναι προσωπικὲς, γιὰ εἶναι τὰ Πρόσωπα ποῦ τὲς ἐνυποστασιάζουν, ἐπειδὴ μόνον αὐτὰ θέλουν καὶ ἐνεργοῦν ἐκφαινοντάς ἐλεύθερα τὴν κοινὴ θεία οὐσία σὲ ἄκτιστες τριαδικὲς ἐνέργειες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογική ἐμπειρία προσεγγίζει τὸ μυστήριο τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ἀντινομία τῆς ἀσύγχυτης ἔνωσης καὶ ἀδιαίρετης διάκρισης. Πέρα ἀπὸ κάθε λογική κτιστή κατηγορία προσδιοριστική τῆς ἐνότητος καὶ πολλότητος, ἡ Τριάδα τῶν Προσώπων, ἡ ὑπερβατική καὶ ἀμέθεκτη οὐσία καὶ οἱ ἄκτιστες ἀλλὰ μεθεκτές τῆς ἐνεργεῖες συγκροτοῦν τὴν θεία πραγματικότητα.

Τὰ παλαμικά κείμενα ποὺ παραθέσαμε καὶ ὁ ἐρμηνευτικὸς σχολιασμὸς τους δείχνουν καθαρά ὅτι ἡ Θεολογία τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν ποὺ διακρίνονται χωρὶς νὰ διαιροῦνται ἀπὸ τὴν οὐσία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν καιρὸ ρόλο τῶν θείων Προσώπων. Ὅταν οἱ ἅγιοι γνωρίζουν τὴν ἐκστατική φύση τοῦ Θεοῦ στὰ ὄρια τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς, γνωρίζουν προσωπικά τὸν Θεό, ὡς Πατέρα, Υἱὸ καὶ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ εἶναι προσωπική -τρισηπόστατη- ἐφόσον περιέχεται ἀπὸ τὰ Θεία Πρόσωπα. Χωρὶς τὴν ὄντολογική αὐτὴ βάση τῶν θείων ἐνεργειῶν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μία πνευματικότητα πανθειστικὸ τύπου, μ' ἓναν ἀπρόσωπο ἀποφατισμὸ τῆς θεότητος-χάους, ἀπ' ὅπου ἀπουσιάζει ἡ ἐλεύθερη κοινωνία μὲ τὴν Τριάδα τῶν θ. Προσώπων. Ἡ διάκριση οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν στὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ ἐρμηνεύεται μονάχα μέσα ἀπὸ τὴν διάκριση φύσεως καὶ Προσώπων, θεμελιώνεται στὴν περιχώρηση καὶ κοινωνία τῶν ὁμοούσιων Ὑποστάσεων ποὺ, περιέχοντας τὴν θεία οὐσία, ἐκφαίνουν ἐλεύθερα καὶ προσωπικά τὸν ἐνεργειακὸ τους δυναμισμό.

Τριαδολογική εἶναι ἡ βάση τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν, ἡ δίοδος τους, ὅμως, πρὸς τὴν κτίση εἶναι κατεξοχὴν χριστολογική ἐνῶ ὁ ἰδιαίτερος ρόλος τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνιστᾷ τὸν δυναμικὸ συντελεστὴ τῆς ἐνχρίστωσης-θέωσης τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέθεξης στὶς ἄκτιστες ἐνεργεῖες. Ὁ Χριστὸς σὲ σχέση μὲ τὶς θεϊκὲς ἐνεργεῖες δὲν περιορίζεται σὲ ἓνα τυπικὸ ἢ δευτερεύοντα ρόλο ἀλλὰ ἡ θεανδρική του ἐνεργεια «διὰ μόνου τοῦ Πνεύματος» ἀποτελεῖ τὴν ἀέναη πηγὴ τοῦ δικοῦ μας ἁγιασμοῦ. Μὲ βάση τὴν παλαμική Χριστολογία καὶ Πνευματολογία οἱ τριαδικὲς Ὑποστάσεις συνιστοῦν τοὺς προσωπικοὺς φορεῖς τῆς φύσεως ποὺ ἐνυποστασιάζουν τὶς κοινὲς στὴν Τριάδα ἐνεργεῖες καὶ συντελοῦν τὸ ἔργο τῆς οἰκονομίας ὅπως ἀρμόζει στὸ καθένα Πρόσωπο ἰδιαίτερα. Οἱ ἄκτιστες ἐνεργεῖες στὸ Θεὸ δὲν εἶναι ἀπρόσωπες ἀλλὰ προσωπικὲς τῶν Ὑποστάσεων ὡς ἐνυπόστατες καὶ ὄχι ὡς ἀνυπόστατες. Ὁ ἐνυπόστατος αὐτὸς χαρακτήρας τῶν ἐνεργειῶν ἐπιτρέπει τὴν προσωπική κοινωνία κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου χωρὶς σύγχυση τῆς θείας μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἡ θέωση ἐνῶ δὲν εἶναι «φυσική», εἶναι «κατ' ἐνεργεῖαν καὶ χάριν» προσωπική. Οἱ ἐνεργεῖες ἀποστέλλονται ἀπὸ τὰ Θεία Πρόσωπα στὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα.

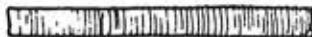
Fribourg 1988

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Αναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ παρακάτω ἄρθρα ὅπου ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ πλούσια βιβλιογραφία: D. Stirnon, *Bulletin sur Palamisme*, *Revue des Etudes Byzantines*, 30, 1972, p. 231-341. Τὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Istina, Orient et Occident, Gregoire Palamas*, No 3, 1974. Τὴν ἐξαιρετικὴ σημασία γιὰ τὸ θέμα μας σειρὰ ἄρθρων τοῦ André de Halleux: *Palamisme et Tradition*, *Irénikon*, 48(4), 1975, p. 479-493; *Palamisme et Scolastique*, *Revue théologique de Louvain (R+L)*, t. 4, 1973, p. 409-442; *Orthodoxie et Catholicisme: du personnalisme en pneumatologie*, *RtL*, t. 6, 1975, p. 3-30; *Personnalisme ou essentialisme trinitaire chez les Pères cappadociens? Une mauvaise controverse*, *PtL*, t. 17, 1986, p. 129-155. Dorothea Wendebourg, *Geist oder Energie? Zur frage der innergöttlichen Verankerung des christlichen Lebens in der Byzantinischen Theologie*, München 1980. Felix Heinzer, *L'explication Trinitaire de l'économie chez Maxime le Confesseur*, in *Maximus Confessor actes du Symposium*, Fribourg 1982, p. 159-172.

1. *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως*, Γρηγορίου Παλαμᾶ Συγγράμματα, ἐκδ. Π. Χρήστου, Β', σ. 69-95.
2. *Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου* 5, Β', σ. 378.
3. *Πρὸς Γαβριὴν* 30, Β', σ. 358-359.
4. *Πρὸς Δαμιανὸν* 18, Β', σ. 474.
5. *Πρὸς Γαβριὴν* 19, σ. 346.
6. *Πρὸς Δαμιανὸν* 196, σ. 475. Πρβλ. Β' *Περὶ ἐκπορεύσεως Ἁγίου Πνεύματος* 35, Α', σ. 109-110.
7. *Θεοφάνης* 19, Β', σ. 245.
8. *Πρὸς Διονύσιον Ὁμολογία* 4, Β', σ. 499.
9. Πρβλ. *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Σχόλια εἰς τὸ περὶ θεῶν ὀνομάτων*, PC 4, 221A. Πρβλ. *Ἀντιρρητικός* I, 7, 31, Γ', σ. 61-62.
10. *Τριάδες* 3, 2, 12, Α', σ. 666.
11. *Ὁμολογία* I, σ. 494.
12. Β' *Περὶ ἐκπ. Ἁγ. Πνεύματος* 26, Α', σ. 101-2.
13. Μ. Ἀθανασίου, Γ' *Κατὰ Ἀρειανῶν* 66, PG 26, 461C-464C Β', 149B Γ', 62, 453. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Κατ' Εὐνομίου* III, V:I:16, PG 45, 773D.
14. Κφ. *Φυσικά σε'*, PG 150, 1173B.
15. Κφ. *Φυσικά ρε'*, 1216B.
16. Βλ. F. Diekamp, *Analecta Patristica, OCA 117*, Roma 1938, σ. 14-15. Τὴν ἴδια θέση σχετικὰ μὲ τὴν ἐνέργεια θ' ἀναπτύξουν ἀργότερα καὶ οἱ Μάξιμος Ὁμολογητὴς καὶ Ἰωάννης Δαμασκηνός.
17. *Ἀντιρ.* I, 15, σ. 50, 62· 2, 48, σ. 120.
18. *Περὶ θεῶν ἐνεργειῶν* 10, Β', σ. 104.
19. Β' *Περὶ Ἁγ. Πνεύματος* 19, Α', σ. 95-6.
20. *Ἀντιρ.* 3, 101, σ. 233.
21. *Ἀντιρ.* 6, 53, σ. 426.
22. *Ἀντεπιγραφὴ ἐβδόμη*, Α', σ. 168-9.
23. *Ἀντιρ.* 3, 102, σ. 235.
24. *Ἀντιρ.* 3, 31, σ. 186.
25. Βλ. τὸ σημαντικὸ ἄρθρο τοῦ J. Meyendorff, *Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὴ Θεολογία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, στὸν τόμο «Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν... Γρηγορίου Παλαμᾶ, Θεσ/νίκη 1986, σ. 148.
26. *Τριάδες* 3, 2, 10, σ. 664-5.
27. *Ἀντιρ.* 5, 8, σ. 293.
28. *Ἀντιρ.* 5, 7, σ. 292.
29. Βλ. σημ. 21. Πρβλ. *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 11-12, Β' σ. 76-77.
30. Γ' *Πρὸς Ἀκίνδυνον* 8, Α', σ. 598-600.
31. *Πρὸς Ἀρσένιον* 4, σ. 318.
32. Γ' *Πρὸς Ἀκίνδυνον* 9, σ. 600.
33. *Ἀντιρ.* 1, 9; 1, 10, σ. 44-45.
34. *Ἀντίρ.* 1, 10, σ. 46. Πρβλ. *Ἀντίρ.* 2, 26 σ. 103.
35. *Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου* 12, σ. 386.
36. *Πρὸς Γαβριὴν* 3, 327-328.
37. *Ἀντιρ.* 1, 7, σ. 43.
38. *Ἀντίρ.* 6, 65 σ. 435.
39. Ὁ Παλαμᾶς γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ παραπέμπει συχνὰ στοῦ «*Πρὸς Ἀθλάθιον*» ἔργο τοῦ Νύσσης ὅπου ὁμως δὲν βρίσκεται ἐπακριβῶς. Παρεμφερὲς νόημα βλ. στοῦ ἔργο τοῦ *Πρὸς Εὐνόμιον* I, PG 45, 313C. Πρβλ. *Λόγος* 31 (θεολογικὸς 5ος), 32 ἐκδ. J. Barbel, σ. 274· PC 36, 169B.

40. Ἄντιρ. 5, 114, σ. 374. πρβλ. 5, 113, σ. 373-374.
 41. Ὁμιλία ΙΔ', 5· ΙΣΤ' 6, ΕΠΕ, Γρηγορίου Παλαμᾶ Ἔργα 9, ἐκδ. Π. Χρήστου, σ. 380-382, 430-432.
 42. Ὁμιλία ΜΣΤ' 8, 9, ΕΠΕ, 11, σ. 98-100.
 43. Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου 21-22, Β' σ. 432-433.
 44. Βλ. παραπ. 29-33, σ. 440-443.
 45. Ἄντιρ. 3, 13, σ. 170.
 46. Τριάδες 3, 1, 9, σ. 622-3.
 47. Βλ. Διάλογος ὀρθοδόξου μετὰ βαρλααμίτου 26, Β', σ. 188. Πρβλ. Γ'. Κατὰ Γρηγορᾶ 16, Δ', σ. 330.
 48. Περὶ διαφόρων ἀποριῶν, PG 91, 1144C.
 49. Τριάδες 3, 1, 9, Α', σ. 622-3.
 50. Πρβλ. Περὶ θεῶν ὀνομάτων Β', XI. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσις ἀκριβῆς, 14 (14).
 51. Βλ. Ἄντιρ. 5, 113-114, σ. 373-374.
 52. Βλ. Α' Περὶ ἐκπ. Ἄγ. Πνεύματος 35, Α', σ. 66.
 53. Β' Περὶ ἐκπ. Ἄγ. Πνεύματος 19, 20, σ. 95-7.
 54. Λόγος 29 (θεολογικός 3ος) 6, ἐκδ. J. Barbel, σ. 138· PG 36, 81B, «ὡς γὰρ ἕτερον θέλησις καὶ θέλων, οὕτως ἄλλο ἐνεργῶν καὶ ἄλλο ἐνέργεια· τὰ μὲν γὰρ ὁ κινούμενος, τὰ δ' οἷον ἢ κίνησις». Πρβλ. Κφ. φυσικὰ ρμγ', PG 150, 1220D.
 55. Ἐκδόσις ἀκριβῆς 15(59), PG 94, 1048. Τὸ κείμενο αὐτὸ παρατίθεται ἀμέτρητες φορές ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ.
 56. Ἄντιρ. 6, 68, 69, σ. 437-438.
 57. Ἄντιρ. 6, 67-68. Πρβλ. Ὁμιλία ΚΔ', 8, ΕΠΕ, 10, σ. 108.
 58. Ἄντιρ. 6, 67. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσις ἀκριβῆς 14(58), «Εἰ γὰρ ὑποστατικά δῶμεν εἶναι ταῦτα, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα».
 59. Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου 10, σ. 383. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσις ἀκριβῆς 14(58).
 60. Ἄντιρ. 5, 114-115 σ. 374-375.
 61. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, ὄπου παραπ.
 62. Περὶ ἐκπ. Ἄγ. Πνεύματος 18, σ. 94-5.

Ἑρμηνευτικὸ

Ξενύχτησα
 πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα τῶν λόγων Σου
 τὰ βάθη τῆς ποθώντας.
 Ἄγγελος δὲ κατέβαινε
 κατὰ καιρὸν
 καὶ ἐτάραττε τὸ ὕδωρ
 γιὰ νὰ μὴν καθρεφτίζει
 τὸ πρόσωπό μου.

π. Βασίλειος Θερμὸς

